

11. Культура України: зб. наук. пр. / М-во культури та стратегічних комунікацій України, Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. Шейка. Харків: ХДАК, 2025. Вип. 87 (спецвип.), 98 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-623-5-39>

БАТЬКІВЩИНА-МАТИ: САКРАЛЬНИЙ ВИМІР ПУБЛІЧНОГО ДИСКУРСУ 2022–2023

Рощепа А. О.

*аспірант філософського факультету
Київський національний університет імені Шевченка
м. Київ, Україна*

Постановка проблеми. Переозначення монумента «Батьківщина-Мати» стало одним із найпомітніших прикладів трансформації публічної пам'яті в Україні в умовах російсько-української війни. Цей процес став предметом гострої суспільної дискусії на тлі чергових хвиль масового демонтажу радянських пам'ятників. Попри те що обговорення велося ще з 2015 року, саме повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році стало ключовим його каталізатором. Полярність і резонансність висловлених позицій спонукали уряд України ініціювати голосування у застосунку «Дія», аби спиратися на позицію ширшої громадськості. У цьому контексті тодішній міністр культури та інформаційної політики України Олександр Ткаченко почав називати статую Орантою, проводячи паралелі із Софією Київською та образом Непорушної Стіни [9].

Постає необхідність дослідити, яким чином світський монумент набув сакральних конотацій, яку роль у цьому відіграв образ Софіївської Оранти, та як трансформація суспільного сприйняття «Батьківщини-Матері» інтегрувалася у ширший процес формування сучасної української ідентичності.

Спроби українізації монумента 2014-2021 роках. До повномасштабного вторгнення зусилля щодо зміни суспільного сприйняття Батьківщини-Матері мали переважно символічний характер і не передбачали структурних змін. Монумент оформлювали з нагоди публічних дат і подій: у 2014 році його підсвітили синьо-жовтими кольорами, у 2015 році голову статуї прикрасили вінком із червоних маків, а у 2017 році під час світлового шоу до «Євробачення» на щиті монумента вперше з'явився тризуб [11].

Тим не менше, у суспільній свідомості образ Батьківщини-Матері залишався неоднозначним: монумент сприймався як радянський пам'ятник з яким не зрозуміло було що робити, хоча поступово – зокрема і завдяки переліченим вище крокам, формувалася тенденція до його українського присвоєння [5, с. 67]. Таким чином, період 2014-2021 років слід розглядати як підготовчу фазу, яка не змінювали онтологічного статусу монумента, але поступово заклали підґрунтя для його нового прочитання.

Злам сприйняття монумента у 2022 році. В умовах повномасштабного вторгнення та екзистенціальної загрози постала потреба в символі, здатному виразити колективні почуття. Монумент, як домінанта міського ландшафту в непохитній позі з піднесенням щитом, почав сприйматися як образ стійкості та незламності українського народу. Мережею стали ширитися народні “меми”, наприклад зображення монумента з парасолькою, що захищає місто від ракетних ударів та безліч інших, подекуди більш гротескних та саркастичних варіантів [5, с. 67]. “Батьківщина-Мати” набула функції колективної емблеми, що уособлює уявлення спільноти про себе. Еміль Дюркгайм наголошував, що «без символів соціальні почуття мали б нестійке існування, тоді як емблема надає їм видимої форми і допомагає зберегти їх у часі» (12, с. 231–233).

На цьому тлі розпочалася активна кампанія з переозначення монумента, ключовими акторами якої стали Міністерство культури, Український інститут національної пам'яті та Музей історії України у Другій світовій війні. Хоча виразний суспільний запит на трансформацію монумента ще не сформувався, в публічному просторі дедалі частіше траплялося приязне ставлення до «Батьківщини-Матері» [5, с. 64]. Музей Війни організував виставку «Батьківщина-мати. Переозначення», де, зокрема, було представлено народні меми як свідчення зміни образу монумента в суспільній свідомості [4] (Музей). Паралельно тривали експертні обговорення, у межах яких лунали різні пропозиції – від демонтажу до збереження монумента в поточному вигляді. [5, с. 68]. У ході експертних обговорень з'ясувалося, що заміна радянського герба, яка раніше вважалася технічно нереалістичною, стала можливою завдяки західним технологіям. З метою спиратися на думку ширшої громадськості щодо заміни герба 8 липня 2022 року було запущено опитування в застосунку «Дія» [6]. А вже 21 липня були оприлюднені результати голосування – в опитуванні взяли участь близько 780 тис. людей, а за зміну герба СРСР на тризуб проголосувало 85% респондентів [6; 5, с. 68]. Цифрове опитування в застосунку «Дія» виконало функцію публічної легітимації рішення про демонтаж радянського герба та встановлення тризуба [2]. Таким чином, підхід «лагідної українізації» замінила активна стратегія переозначення. За словами тодішнього міністра культури О. Ткаченка, повномасштабна війна різко пришвидшила цей процес [9].

Пік полеміки у 2023 році. Напруження довкола значення монумента не зникли, а на тлі початку робіт із заміни радянського герба у 2023 році, навпаки, досягли свого піку. Критики, серед яких були історики та народні депутати, наголошували, що «Батьківщина-Мати» є типовим радянським пам'ятником, який не відрізняється від інших об'єктів, що підлягають знесенню [10]. Для них заміна герба виглядала не як справжнє переосмислення, а як символічне перевдягання радянського монумента – заміна знака без зміни радянської ідеологічної основи [1; 3]. Натомість на захист монумента висувалися аргументи про його технічну унікальність та культурну цінність [11], статус візитівки Києва [6] та найвищого монумента Європи, заввишки 102 метри з п'єдесталом [5, с. 65].

Полеміка торкалася також доцільності витрат на заміну герба під час війни та проведеного опитування в «Дії». В ефірі телеканалу «Еспресо» Володимир В'ятрович назвав опитування щодо заміни радянського герба маніпулятивним, вказуючи на наявність варіанта «залишити як є», що фактично суперечило закону про декомунізацію, а також підкреслював відсутність опції повного демонтажу монумента, яку, за його переконанням, підтримала б значна частина громадськості [1]. У відповідь наголошувалося, що демонтаж монумента був би дорожчим, ніж заміна герба [11]. Міністерство культури також оприлюднило бюджет і джерела фінансування: 28 мільйонів гривень, необхідних для заміни радянського герба на тризуб, було залучено виключно за рахунок внесків великого бізнесу, а не з державного бюджету [7; 9]. О. Ткаченко, своєю чергою, зазначав, що опитування стосувалося не долі статуї загалом, де могло бути безліч варіантів, а лише можливих рішень щодо герба, і саме в цих межах більшість підтримала його заміну на тризуб [6].

Сакральний вимір дискурсу. Одним із ключових способів переозначення монумента у публічному дискурсі стала його сакралізація. У 2022 році Олександр Ткаченко назвав монумент «оберегом», що дивиться на Схід [6], а в 2023 році провів паралель із легендою про Непорушну Стіну Софійського собору, називаючи його новою Орантою – Богородицею, що захищає Київ [9]. Такі аналогії поставали через схожість жесту – здійснятих до неба рук, а також через набуту роль захисниці Києва [5, с. 67-68]. Отже, йшлося не лише про зміну герба, а про нове прочитання монумента: перехід від уособлення радянського культу перемоги до сакрального символу незламності українського народу, національного оберерега. Образ Софійської Оранти («Непорушної стіни») став ефективним містком між світським монументом і сакральною традицією Києва, надаючи новому тлумаченню історичну глибину, культурну легітимність і зрозумілу захисну метафору. У цьому сенсі «Батьківщина-Мати» може розглядатися як матеріальний осередок колективної ідентифікації, у якому в умовах війни закріплюються солідарність, спротив і уявлення

про політичне «ми». Інакше кажучи, монумент як сакралізоване місце пам'яті постає одним із чинників формування української ідентичності.

Висновки. Переозначення монумента «Батьківщина-Мати» у 2022–2023 роках виявилось показовим прикладом трансформації публічної пам'яті в умовах війни. Якщо у 2014–2021 роках зміни мали переважно символічний і підготовчий характер, то після повномасштабного вторгнення монумент почав набувати нових значень у колективній свідомості. У публічному дискурсі простежується виразне підсилення риторики: «Батьківщина-Мати» спершу означувалася як культурна цінність і візитівка Києва, згодом, після 2022 року, – як символ спротиву та незламності українського народу, а в процесі сакралізації – як оберіг, нова Оранта, ще одна Непорушна Стіна, що захищає Київ. У процесі цього переозначення виникало напруження між двома рамками інтерпретації: радянським об'єктом, який слід усунути, і символом, який можна переозначити. Саме тому йшлося не лише про заміну радянського герба на тризуб, а про зміну самого способу прочитання монумента. У цьому процесі особливо важливим виявився образ Софійської Оранти, який поєднав світський об'єкт із сакральною традицією Києва та надав новому тлумаченню історичної глибини, культурної легітимності й захисного змісту. Отже, «Батьківщина-Мати» постала не просто як архітектурний об'єкт чи політичний символ, а як сакралізоване місце пам'яті, у якому кристалізуються солідарність і спротив. Таким чином, монумент став одним із чинників формування сучасної української ідентичності.

Література

1. В'ятрович В. Не потрібно наносити герб України на Батьківщину-мати. YouTube телеканалу «Espreso». 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YJkgRvvBMek> (дата звернення: 12.12.2025).

2. Горlach П. У «Дії» запустили опитування про герб СРСР на щиті монумента «Батьківщина-Мати». Суспільне. Культура. 2022. URL: <https://suspilne.media/culture/258056-u-dii-zapustili-opituvanna-pro-gerb-srsr-na-siti-monumenta-batkivsina-mati/> (дата звернення: 10.04.2026).

3. Кучерук О. Уся ця «Мать» наскрізь радянська – історик Кучерук про «Батьківщину-мати». Радіопередача «Це класика» з Наталією Попудрібко. Радіо Культура. 2023. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=101979> (дата звернення: 18.12.2025).

4. Міністерство культури України. Музей війни презентував нову креативну виставку «Батьківщина-мати. Переозначення». 2023. URL: <https://mesc.gov.ua/news/muzey-viyny-presentuvav-novu-kreatyvnu-vystavku-batkivshchyna-maty-pereoznachennia/> (дата звернення: 29.03.2026).

5. Полякова М. «Батьківщина-Мати», «Сталева Оранта», «Україна-мати»: «Переозначення» монумента під час російсько-української

війни. Художня культура. *Актуальні проблеми*. 2023. Вип. 19, ч. 2. С. 64–72. DOI: 10.31500/1992-5514.19(2).2023.294624.

6. Ткаченко О. «Батьківщину-мати» не знесуть. Чому? Радіо Свобода Україна. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=T2zdVcShI4w> (дата звернення: 11.03.2026).

7. Ткаченко О. «Триzub Батьківщини». Переозначення. Українська правда. Життя. 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/07/19/255467/> (дата звернення: 06.03.2026).

8. Ткаченко О. Триzub Батьківщини-мати: чому важливе переозначення монумента. Факти. Думки. 2023. URL: <https://fakty.com.ua/ua/opinion/tryzub-batktivshhyny-maty-chomu-vazhlyve-pereoznachennya-monumenta/> (дата звернення: 23.03.2026).

9. Ткаченко О. Триzub на щиті монумента «Батьківщина-мати» з'явиться до Дня Незалежності: Ткаченко розповів деталі. Подробиці. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YVbciEg2ib0> (дата звернення: 17.03.2026).

10. Чорна М. Батьківщина-мати з триzubом на щиті. Розповідаємо про автора, прототип та інші міфи. Українська правда. Життя. 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/08/25/256142> (дата звернення: 28.02.2026).

11. Чорна М. Переозначення «Батьківщини-матері»: ціна vs цінність. Українська правда. Життя. 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/08/23/256122/> (дата звернення: 21.02.2026).

12. Durkheim E. *The Elementary Forms of the Religious Life* / translated from the French by J. W. Swain. London : George Allen & Unwin Ltd, 1964. 456 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-623-5-40>

ДРАМА ПЕРЕТИНУ ТИСЯЧОЛІТЬ: ВІД «КІНЦЯ ІСТОРІЇ» І «ЗАБЛОКОВАНОГО МАЙБУТНЬОГО» ДО ГІПЕРІСТОРІЗАЦІЇ ТА ГЛОБАЛЬНОГО КАТАКЛІЗМУ

Степанян К. І.

незалежний дослідник

Після відвернення українством перекидання глобального балансу на користь авторитарій-тоталітарій, лихоманкову західноцентричну парадигму включно з нами деформують внутрішні хиби, проте резистентне антиавторитарне ядро лише підживлюється досвідом постіндустріальних шпарин свободи. Шокує ж те, як лицемірна